

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.09>

УДК 316.61:379.8

Олійник Г. М. Фіголь Н. А.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено аналіз наукових підходів до визначення понять “дозвіллева діяльність”, “соціалізація”. Розкрито два підходи до концепції соціалізації, а саме: суб’єкт-об’єктний, який розглядає соціалізацію як процес адаптації людини до суспільства, яка формує особистість відповідно до своєї культури, людині при цьому відводиться пасивна роль, та суб’єкт-суб’єктний, який відводить людині активну роль у процесі соціалізації, яка не лише адаптується до суспільства, але й впливає на свої життєві обставини і самого себе. Проаналізовано фактори соціалізації: мегафактори, макрофактори, мезофактори, мікрофактори. Виокремлено основні напрями дозвіллевої діяльності. Визначено, що дозвіллева діяльність є джерелом оволодіння новими заняттями, котрі можуть збагачувати освітній процес, сприяти розширенню загального кругозору особи та діапазону її соціокультурних знань, бути суттєвим доповненням процесу соціалізації особистості.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, соціалізація, особистість, фактори соціалізації.

Існує чимало факторів, які забезпечують стимулювання процесу соціалізації особистості, але надзвичайно важливе місце належить дозвіллевій діяльності. Досвід історичного розвитку суспільства переконливо свідчить про послідовно зростаючу роль дозвілля в духовному приєднанні людини до соціуму, в соціалізації та культурній адаптації особистості, у зміцненні суспільних зв’язків між людьми.

Характерним на цьому етапі є новий підхід і до культури в цілому, і до організації дозвіллевої діяльності. Зростає усвідомлення того, що вільний час і дозвілля ефективно сприяють формуванню високої духовності, громадянськості, фізичної досконалості, задоволенню інтересів і потреб молоді у спілкуванні, творчому розвитку, соціалізації особистості, а правильна його організація здатна пом’якшити соціальну напругу чи навіть перевести її в безпечне русло. Організація дозвілля розцінюється як стабілізуючий фактор суспільства.

Розвиток соціальної та соціально-педагогічної роботи в Україні за останнє десятиріччя характеризується переосмисленням традиційних підходів до роботи з молоддю, значними змінами та новаціями в цій сфері. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність її теоретичного обґрунтування, вимагає розробки нових форм, методів, засобів соціального виховання молоді з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей, сучасних технологій соціальної та соціально-педагогічної діяльності, творчого потенціалу дозвілля.

Зросла кількість наукових праць, присвячених питанням дозвілля (О. Безпалько, Т. Гончар, Г. Ірза, А. Капська, В. Бочарова, В. Бочелюк, О. Кін, Т. Сущенко, Г. Фроловата ін.). Особливості процесу соціалізації особистості у вільний час вивчали Б. Брилін, А. Мудрик, В. Москаленко, М. Лукашевич, Н. Маслова, С. Савченко, Г. Андрєєва, Ю. Василькова та ін.

В цілому, проблема соціалізації особистості у процесі дозвілля залишається недостатньо вивченою. Тому **метою статті** є: розкрити теоретичні аспекти соціалізації особистості в умовах дозвіллевої діяльності

У процесі аналізу наукової літератури поняття соціалізації трактують по-різному. Дослідженню соціалізації присвячені роботи професора А. Й. Капської.

Соціалізацію науковець визначає як “процес, який, з одного боку, передбачає засвоєння індивідом соціального досвіду, адаптацію до соціального середовища, засвоєння його традицій, норм і цінностей, а з другого – це процес активної діяльності, включення в соціальне середовище” [11, с. 6-7].

“Соціалізація нерозривно пов’язана з індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст полягає у формуванні індивідуальності. Не існує однакових процесів соціалізації, індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. Це набуття людьми ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; засвоєння індивідом певної системи знань і норм, процес становлення його як особистості” [11, с. 6-7].

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери І. Зверєвої “соціалізація (лат. Socialis – суспільний) – це процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв’язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, внаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм і цінностей, які існують у суспільстві” [3, с. 79].

У науковій літературі відомі два підходи до концепції соціалізації:

– суб’єкт-об’єктний (засновники Е. Дюркгейм і Т. Парсонс), який “розглядає соціалізацію як процес адаптації людини до суспільства, яку формує особистість відповідно до своєї культури, людині при цьому відводиться пасивна роль”;

– суб’єкт-суб’єктний (засновники Ч. Кулі, Дж. Мід), який “відводить людині активну роль у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, але й впливає на свої життєві обставини та самого себе” [7, с. 8-9].

Соціалізація проходить під впливом величезної кількості різноманітних умов, які, так чи інакше, відображаються на розвитку людей. Ці умови прийнято називати факторами. Фактори (або чинники) соціалізації можна об’єднати в чотири групи (за О. Мудриком).

Перша – **мегафактори** (мега – дуже великий, всесвітній) – космос, планета, всесвіт, які тією чи іншою мірою через інші групи факторів справляють вплив на соціалізацію всіх мешканців Землі.

Друга – *макрофактори* (макро – великий) – країна, етнос, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію мешканців у певних країнах (цей вплив опосередкований двома іншими групами факторів).

Третя – *мезофактори* (мезо – середній, проміжний) – умови соціалізації великих груп людей, об'єднаних місцевістю і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, місто, селище); за приналежністю до аудиторії тих або інших засобів масової комунікації (радіо, телебачення тощо) і за приналежністю до тих або інших субкультур.

Мезофактори впливають на соціалізацію як прямо, так і опосередковано через четверту групу – *мікрофактори*. До них належать фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, котрі з ними взаємодіють: сім'я, сусідство, групи ровесників і співробітників, різні громадські, державні, релігійні та приватні організації, мікросоціум [6].

У процесі нашого дослідження ми розглядаємо соціалізацію як процес і результат входження індивіда в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, активного засвоєння і творчого відтворення ним соціального досвіду, культури, соціальних ролей, системи знань, норм, цінностей, що дозволить йому функціонувати як повноправному члену суспільства.

Виділяють три сфери здійснення соціалізації: самосвідомість, діяльність, спілкування. Загальною характеристикою всіх цих сфер є процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Самосвідомість є складним психологічним процесом, який включає самовизначення (пошук позиції в житті), самореалізацію (активність у різних сферах), самоствердження (досягнення, задоволеність), самооцінку, дозволяє підлітку розуміти себе як певну цінність, визначає його особисту ідентичність [2, с. 270-272].

Так, дозвіллева діяльність в “Енциклопедії освіти” – це “багаторівнева структура, основними рівнями якої є споживання, творчість і екстеріоризація. Особливостями дозвіллевої діяльності є її різноманітність за своїм предметом, обирання цілей і змісту діяльності людиною залежно від її морального розвитку й естетичного рівня, різний характер діяльності – соціально корисний, соціально нейтральний, соціально негативний” [4, с. 223].

Дослідник М. Максютін вважає, що дозвіллева діяльність – це компонент духовного і культурного життя суспільства, в якому механічно перехрещуються соціальні інститути, які, в свою чергу, забезпечують творче усвідомлення та засвоєння цінностей культури, мета, що служить формуванням креативної особистості [5].

На думку В. Суртаєва дозвіллева діяльність дає можливість людині повноцінно випробувати себе, самореалізувати власні ідеї та самоутвердитися [12].

Ми поділяємо наукову позицію українського соціолога В. Пічі, що “основними напрямками дозвіллевої діяльності є:

- 1) культурне споживання, яке має індивідуальний характер (читання газет, журналів, книг, перегляд телепередач та ін.);
- 2) культурне споживання публічно-видовищного характеру (відвідування

театрів, концертів, музеїв, виставок та ін.);

- 3) спілкування;
- 4) фізичні заняття, спорт;
- 5) розваги та ігри;
- 6) пасивний відпочинок” [9, с. 95].

Суть дозвіллевої діяльності у розумінні І. Сидор, яка доводить, що це – “сукупність творчих занять, які здійснюються разом із засвоєнням навчальних дисциплін, а також є особливою ланкою освітнього процесу, який здійснюється учасниками відповідно до їх власних інтересів з метою соціалізації”. На думку автора, дозвіллева діяльність вирізняється від навчальної “свободою вибору, відкриває можливості для інтелектуальної, фізичної, творчої, ігрової діяльності, що сприяє максимальній самореалізації молодій людині” [10, с. 37].

Багатомірність теоретичних підходів, значна кількість дослідницьких тлумачень дозволяє нам, опираючись на дослідження Л. Акімової, схарактеризувати основні ознаки дозвіллевої діяльності:

– процесуальний та творчий її характер, що є для індивіда ціллю та основною цінністю буття;

– можливість використання вільного часу; самодостатність, самоцінність вільного часу;

– суспільна цінність дозвіллевої діяльності, що окреслює нові горизонти пізнання, розвитку, реалізації та зростання особистості;

– свобода вибору занять у процесі дозвіллевої діяльності (яка за певних обставин може бути обмеженою об’єктивними чинниками);

– можливість зміни вибору занять у процесі дозвіллевої діяльності, що зумовлене пошуком форм самореалізації, зміною емоційно-дозвіллевих станів, можливостями фізичного та інтелектуального стану людини; прагненням пошуку нових форм реалізації, задоволення, різноманітності;

– самореалізація “Я-концепції” [1, с. 38].

Зазначене свідчить про те, що вибір дозвіллевих занять значною мірою зумовлений особистими потребами та інтересами людини, її психологічним та емоційним станом, соціальним самоствердженням та саморозвитком, віковими та індивідуальними особливостями.

У контексті здійснюваного дослідження особливу увагу привертає твердження Н. Яременко про те, що “цінність дозвіллевої діяльності підлітків полягає в тому, що вона може допомогти особистості підлітка реалізувати всі найкращі якості, що в нього потенційно закладені. Тому сфера дозвіллевої діяльності має бути побудована таким чином, щоб її зміст і форми організації були максимально спрямовані на розкриття загальнолюдських, загальнонаціональних цінностей і формування на їх основі особистісних якостей” [13, с. 5].

Значущість вивчення дозвілля зумовлена потребами людей у рекреації та спілкуванні. “Залежно від рівня культури особистості здійснюється вибір форм дозвіллевих занять, спрямованих на активну творчість, навчання, освіту, самоосвіту, реалізацію культурних потреб. При такому баченні проблеми

дозвіллевої діяльності особливої уваги набувають її педагогічні аспекти, що впливають на суть навчально-виховної та пізнавально-розвивальної діяльності суб'єктів. Цінність дозвіллевої діяльності полягає в тому, що вона стимулює розвиток творчих знань і здібностей молоді, сприяє формуванню нових якостей, створює сприятливі умови для саморозвитку і самореалізації” [8, с. 13].

Отже, аналіз проблеми соціалізації особистості у процесі дозвіллевої діяльності дає змогу зробити висновок, що дозвілля є соціальними явищем, яке представлено комплексно: як час, що використовують за своєї інтересами, можливостями і потребами; як сфера життя зі своїми нормами, правилами, умовами; як діяльність, зміст котрої полягає у різниці між навчальною та позашкільною діяльністю і сприяє становленню та розвитку особистості. Дозвіллева діяльність також є джерелом оволодіння новими заняттями, котрі можуть істотним чином збагачувати освітній процес, сприяти розширенню загального кругозору особи та діапазону її соціокультурних знань, бути суттєвим доповненням процесу соціалізації особистості.

Дозвілля – це сфера соціального буття, що вимірюється кількісним та якісним критеріями, у якій особистість здійснює власний вибір, визначається щодо культурних уподобань. На відміну від природної основи відновлення сил людини, дозвілля є специфічним, соціальним способом регенерації цих сил.

Використана література:

1. Акимова Л. А. Социология досуга : учеб. пособие. Москва : МГУКИ, 2003. 123 с.
2. Андреева. Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Аспект пресс, 2004. 365 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
4. Енциклопедія освіти / акад. пед наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Максютин Н. Ф. Культурно-досуговая деятельность. Казань : Медицина, 2002. 128 с.
6. Мудрик А. В. Социализация человека. Москва : Академия, 2006. 304 с.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / под. ред. В. А. Сластенина. 3-е изд., испр. и доп. Издательский центр “Академия”, 2002. 200 с.
8. Олійник Г. М. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнів 5-7 класів : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.05 – Соціальна педагогіка. Київ, 2015. 273 с.
9. Семашко О. Соціологія культури : навч. посіб. / за ред. О. М. Семашка, В. М. Пічі. Львів : Каравела. 2002. 334 с.
10. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвіллевої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки. Тернопіль, 2010. 313 с.
11. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. Капської А. Й. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.
12. Суртаев В. Социально-педагогические особенности молодежного досуга : учеб. пособие. Ростов н/д., 1997. 200 с.
13. Яременко Н. В. Дозвіллезнавство: навчальний посібник. Фастів : Поліфаст, 2007. 460 с.

References:

- [1] Akimova L. A. Sociologiya dosuga : ucheb. posobie. Moskva : MGUKI, 2003. 123 s.

- [2] Andreeva. G. M. Socialnaya psihologiya : uchebnyk dlya vysshih uchebnyh zavedenij. 5-e izd., ispr. i dop. Moskva : Aspekt press, 2004. 365 s.
- [3] Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery. 2-he vydannia / za zah. red. prof. I. D. Zvierievoi. Kyiv, Simferopol : Universum, 2013. 536 s.
- [4] Entsyklopediia osvity / akad. ped nauk Ukrainy ; holovnyi red. V. H. Kremin. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. 1040 s.
- [5] Maksyutin N. F. Kulturno-dosugovaya deyatelnost. Kazan : Medicina, 2002. 128 s.
- [6] Mudrik A. V. Socializaciya cheloveka. Moskva : Akademiya, 2006. 304 s.
- [7] Mudrik A. V. Socialnaya pedagogika : ucheb. dlya stud. ped. vuzov / pod. red. V. A. Slastenina. 3-e uzd., ispr. i dop. Izdatelskij centr "Akademiya", 2002. 200 s.
- [8] Oliinyk H. M. Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do orhanizatsii osvitno-dozvillievoi diialnosti uchniv 5-7 klasiv : dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.05 – Sotsialna pedahohika. Kyiv, 2015. 273 s.
- [9] Cemashko O. Sotsiolohiia kultury : navch. posib. / za red. O. M. Semashka, V. M. Pichi. Lviv : Karavela. 2002. 334 s.
- [10] Sydor I. P. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy dozvillievoi diialnosti studentiv u pedahohichnykh koledzhakh Velykoi Brytanii : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky. Ternopil, 2010. 313 s.
- [11] Sotsialna pedahohika : pidruchnyk / za red. prof. Kapskoi A. Y. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury, 2006. 468 s.
- [12] Surtaev V. Socialno-pedagogicheskie osobennosti molodezhnogo dosuga : ucheb. posobie. Rostov n/d., 1997. 200 s.
- [13] Iaremenko N. V. Dozvillieznavstvo: navchalnyi posibnyk. Fastiv : Polifast, 2007. 460 s.

Олийнык Г. М., Фиголь Н. А. Теоретические аспекты социализации личности в условиях досуговой деятельности.

В статье осуществлен анализ научных подходов к понятиям “досуговая деятельность”, “социализация”. Раскрыты два подхода к концепции социализации, а именно: субъект-объектный, который рассматривает социализацию как процесс адаптации человека к обществу, которая формирует личность в соответствии со своей культурой, человеку при этом отводится пассивная роль, и субъект-субъектный, который отводит человеку активную роль в процессе социализации, которая не только адаптируется к обществу, но и влияет на свои жизненные обстоятельства и самого себя. Проанализированы факторы социализации: мегафакторы, макрофакторы, мезофакторы, микрофакторы. Выделены основные направлениями досуговой деятельности. Определенно, что досуговая деятельность является источником овладения новыми занятиями, которые могут обогащать образовательный процесс, способствовать расширению общего кругозора лица и диапазона ее социокультурных знаний, быть существенным дополнением процесса социализации личности.

Ключевые слова: досуг, досуговая деятельность, социализация, личность, факторы социализации.

OLIYNUK HALINA, FIGOL NATALIA. Theoretical aspects of socialization of the person in the conditions of living activity.

The article analyzes the scientific approaches to the concepts of “leisure activities”, “socialization”. Two approaches to the concept of socialization are revealed, namely: the subject-object, which considers socialization as a process of adaptation of the person to the society, which shapes the personality according to its culture, the person is given a passive role and the subject-subjective, which takes a person an active role in the process of socialization and not only adapts to the society, but also influences his life circumstances and himself. The socialization factors are analyzed: megafactors, macrofactors, mesofactors, microfactors. The basic directions of leisure activity are distinguished. It has been determined that leisure activities are a source of mastering new activities that can enrich the educational process, contribute to broadening the general outlook of the person and the range of his socio-cultural knowledge, and be a significant complement to the process of socialization of the individual.

Keywords: *leisure, leisure activity, socialization, personality, factors of socialization.*